

Det ble aldri produsert norske atombomber. Men det sto ikke på viljen.

Atomeventyret

Lars Borgersrud

MED ANDRE ORD

Den 12. november 1946 hadde det norske Forsvarsrådet et viktig møte. Forsvarsrådet var det politiske ledelsesorganet for forsvars- og sikkerhetspolitikk. Temaet var norsk atompolitikk. Regjeringen var representert ved statsminister Einar Gerhardsen, forsvarsminister Jens Chr. Hauge, finansminister Erik Brofoss og forsyningsminister Oscar Torp. Forsvarets ledelse var representert ved sjefen for Luftforsvaret generalmajor Bjarne Øen.

På dette møtet reiste Hauge to spørsmål: om Norge var i stand til å produsere egne atomvåpen og om man burde gjøre det. Han svarte ja på begge disse spørsmålene og skisserte hvordan man burde gå fram; først kartlegging av uranforekomster og sikring av økt tungtvannproduksjon ved Norsk Hydro, så bygging av en eksperimentreaktor – og til slutt, hvis de første forutsetningene ble innfridd, å gå i gang med tekniske og økonomiske undersøkelser med tanke på industriell fremstilling av atomvåpen, eventuelt i samarbeid med Sverige.

Etter hva vi vet, var det ingen innsigelser fra de andre som var til stede mot en slik plan. Etter alt å dømme var det på dette møtet at strategien for det norske kjernevåpenprosjektet ble lagt for to tiår framover. Målet var atomvåpen.

Forslaget om å gå i gang med et slikt ambisiøst prosjekt kom fra astrofysikeren Gunnar Randers. Han var forskningssjef og avdelingsleder for fysikkavdelingen ved Forsvarets forskningsinstitutt FFI. Sammen med direktør Fredrik Møller ved samme institusjon, var han en aktiv pådriver for at Norge måtte skaffe seg egne kjernevåpen.

Forslaget hadde et år tidligere kommet i en forsvarsplan for Norge fra den britiske general Sir Andrew Thorne. Planen ble overlevert til statsminister Gerhardsen i oktober 1945. Thorne var ingen hvem som helst. Han hadde vært leder av den britiske okkupasjonsstyrken i Norge etter den tyske kapitulasjonen i mai 1945. Han fortsatte som militærrådgiver for regjeringen fram til 1951. Mange av de militære reformene som skjedde under Hauges ledelse av departementet kom fra Thorne.

KJERNEFIGUREN: I planene om et norsk atomvåpenprogram var astrofysiker Gunnar Randers, til venstre på bildet, en viktig pådriver. Her sammen med Kong Olav, Odd Dahl, Arne Haugli og Bjarne Aabakken under åpningen av Halden-reaktoren i 1959. FOTO: NORDBY/NTB

FAKTA

Norske atomvåpen:

- Historiker Lars Borgersrud er aktuell med boka «Da Norge ville bli en atommakt: atomforskningen i Norge etter andre verdenskrig».
- I denne teksten skriver han om bakgrunnen for de norske planene om å skaffe seg egne kjernevåpen.
- Forsvarsminister Jens Chr. Hauge var en pådriver for prosjektet, og astrofysikeren Gunnar Randers en nøkkelperson for iverksettelse.
- Planene om å produsere plutonium til atomvåpen i Halden og på Kjeller ble imidlertid ikke realisert.

Både Randers og Hauge var innforstått med at et kjernevåpenprosjekt ville ta mange år og koste mange penger. De var klar over at de mest kompetente kjernefysikerne i landet, som Harald Wergeland, Roald Tangen, Njål Hole med flere, var sterkt imot et slikt militært prosjekt, ja at også sentrale personer innad, som kjemikeren Egil Ronæss og geologen Ivan Rosenqvist, var motstandere av det.

Stilt overfor kritikk og motstand, gikk atomprosjektet inn i en nærmest usynlig tilværelse da fysikkavdelingen ved FFI i 1948 ble omdannet til en selveid stiftelse under navnet Institutt for atomenergi IFA. Tre reaktorer ble etter hvert bygd på Kjeller og en i Halden. Et uranrensingsanlegg ble satt opp på Kjeller for å renframstille det som kalles våpenplutonium. Det var særlig

Halden-reaktoren og JEEP II på Kjeller som var aktuell for produksjon av plutonium. Militære ledere presset på med ønsker om egne atomvåpen.

Enkelte av dem, som øverstkommanderende i Nord-Norge, general Arne D. Dahl, ønsket blant annet slike bomber for å gjøre Nord-Norge uframkommelig for sovjetiske styrker i en eventuell krig. I 1964 rapporterte Randers til Forsvarsstaben at IFA i løpet av et par år var i stand til å produsere en tilstrekkelig mengde plutonium som svarte til et titalls plutoniumsbomber. Så sent som i 1979 rapporterte den amerikanske atomkommisjonen ERDE at Norge hadde kapasitet til å detonere et kjernevåpen i løpet av fire år.

For å imøtekomme økende skepsis og motvilje, hadde Randers og Hauge forsøkt å overbevise om atomkraftens sivile muligheter med produksjon av elektrisk kraft ved hjelp av kjernereaktorer og utvikling av skipsreaktorer. En rekke

«IFE nekter fortsatt adgang til arkivene»

firmaer og prosjekter ble lansert med dem selv og representanter for Norsk Hydro i spissen. Det viste seg å være uten realistiske muligheter. Etter hvert dukket det også opp tekniske og økonomiske problemer. Utenlandske aktører ble forsøkt hentet inn for å forsøke å løse problemene og å dele kostnadene. Ellers var atomeventyret finansiert av

norske skattebetalere. Hvor langt og hvor lenge prosjektet pågikk er det ikke mulig å si noe sikkert om i dag, fordi IFA, som i 1980 byttet navn til Institutt for energiteknikk IFE, fortsatt nekter adgang til sine arkiver.

Det ble aldri produsert noen norske atombomber på Kjeller. Men det sto ikke på viljen eller kapasiteten til Randers og miljøet i IFA. På slutten av 1960- og på 1970-tallet var atomvåpenmotstanden blitt for sterk. På amerikansk hold ble dessuten slike planer motarbeidet. De ønsket nok å utstyre det norske forsvaret med kjernevåpen, men det skulle være under egen kontroll. Dette må trolig være grunnen til at den politiske ledelsen i Norge aldri bestemte å sette i gang selve våpenproduksjonen.

Kjernevåpenprosjektet var et faktum kanskje så lenge som til 1968, da arbeidet med uranrensingsanlegget ble stoppet. Men dette og de fire reaktorene eksisterte fortsatt i flere år, uten annet formål enn seg selv. Imens ble IFA til IFE og kjernevåpenplanene forsøkt skjovet ned i glemselen.

Utover en marginal produksjon av radioisotoper til kreftbehandling og periodevis damp til Saugbruksforeningens papirfabrikk i Halden, kom det lite ut av satsingen. Mesteparten av disse sterkt forurensende anleggene finnes fortsatt. Kostnadene til opprydding kommer til å beløpe seg til titalls milliarder, en formidabel regning for et eventyr som ikke førte til noe for det norske samfunnet. Heldigvis.

Lars Borgersrud, historiker